

УДК 342.727

Бойчук Ігор Васильович,
заслужений журналіст України,
викладач кафедри реклами та зв'язків з громадськістю
Івано-Франківського університету права
імені Короля Данила Галицького

ПРАВОВА РЕГЛАМЕНТАЦІЯ ФУНКЦІОНУВАННЯ ЗАСОБІВ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ В УКРАЇНІ

В статті аналізуються основні принципи державної політики щодо засобів масової інформації. Основний акцент робиться на удосконалення правового поля їх функціонування, а також створенні умов для прозорості і відкритості роботи журналістів, недопущення цензури, їх соціальному і правовому захисті. Саме це допоможе утвердженню в Україні справжніх принципів демократії.

Ключові слова: демократія, гласність, свобода слова, інформація, конфіденційність, цензура, конституція, Верховна Рада.

Постановка проблеми. Питання правової регламентації ЗМІ в Україні на сьогодні є надзвичайно актуальним. Це пояснюється в першу чергу відсутністю впродовж багатьох десятиліть правової бази щодо діяльності вітчизняної преси. Будучи складовою частиною авторитарного режиму, журналістика за часів колишнього СРСР у своїй діяльності спиралась на партійні постанови та вказівки, а не правові документи, як це прийнято в усіх цивілізованих країнах світу. І лише з проголошенням демократії та гласності після 1986 року, з прийняттям у 1990 році у колишньому СРСР Закону «Про пресу та інші засоби масової інформації» поступово почали розв'язуватися нормативні проблеми функціонування журналістики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Правові засади функціонування вітчизняних засобів масової інформації є об'єктом дослідження багатьох сучасних науковців та законотворців. Однак, досі залишаються недосконалими правові засади діяльності ЗМІ різних за змістом, специфікою та формою власності.

Методологічною основою дослідження став аналіз законодавчих актів держави, пропозиції громадських та журналістських організацій.

Постановка завдання. Завданням даної наукової статті є розкриття правових проблем функціонування засобів масової інформації в Україні та розробка пропозицій щодо удосконалення законодавчого регулювання їх діяльності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Правова регламентація в нашій державі, яка почалася з 1990 року, надала правову основу для подальшої діяльності ЗМІ України. Важливі положення щодо цього були закріплені в Основному Законі нашої держави – Конституції України, прийнятій на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. Так, у ст. 15 цього документа підкреслюється, що суспільне життя в нашій державі ґрунтується на засадах політичної, економічної та ідеологічної багатоманітності. Жодна ідеологія не може визнаватися державою як обов'язкова.

Цензура заборонена. Держава гарантує свободу політичної діяльності, не забороненої Конституцією і законами України [2, с. 43-51].

Розвиває ці положення ст. 34 Основного Закону України. В ній підкреслено, що кожному гарантується право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань. Кожен має право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в іншій спосіб – на свій вибір. Здійснення цих прав може бути обмежене законом в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я населення, для захисту репутації або прав інших людей, для запобігання розголошенню інформації, одержаної конфіденційно, або для підтримання авторитету і неупередженості правосуддя.

Законодавство нашої держави, спираючись на Конституцію України, Кримінальний та Цивільний кодекси, починаючи з 1992 року, увело цілу низку спеціальних законів стосовно різних галузей діяльності ЗМІ. Серед них – Закони України «Про інформацію», «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні», «Про телебачення і радіомовлення», «Про авторське право і суміжні права», «Про інформаційні агентства», «Про рекламу», «Про державну таємницю», «Про внесення змін і доповнень до положення законодавчих актів України, що стосуються захисту честі, гідності та ділової репутації громадян і організацій», Закон України «Про зв'язок», Закон України «Про Національну раду України з питань телебачення і радіомовлення», Закон України «Про державну підтримку засобів масової інформації та соціальний захист журналістів», Закон України «Про порядок висвітлення діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування в Україні засобами масової інформації», «Про науково-технічну інформацію», «Про захист інформації в автоматизованих системах», «Про видавничу справу», «Про професійних творчих працівників та творчі спілки», «Про систему Суспільного телебачення і радіомовлення України», «Про вибори народних депутатів» та деякі інші [1].

Крім законів України щодо функціонування ЗМІ, розвиток вітчизняних медіа також визначають й інші документи, нормативні акти, постанови, укази, які приймаються владними структурами, галузевими відомствами та ін. Насамперед, це – укази Президента України. Серед них останнім часом були підписані, наприклад, такі, як «Про заходи щодо розвитку національної складової глобальної інформаційної мережі Інтернет та забезпечення широкого доступу до цієї мережі в Україні», «Про додаткові заходи щодо безперешкодної діяльності засобів масової інформації, дальшого утвердження свободи слова в Україні», «Про Державний комітет інформаційної політики, телебачення та радіомовлення України», «Про невідкладні додаткові заходи щодо зміцнення моральності у суспільстві та утвердження здорового способу життя», «Про додаткові заходи щодо забезпечення відкритості у діяльності органів державної влади» та ін.

Це і постанови Верховної Ради. Серед них – «Про рекомендації учасників парламентських слухань «Свобода слова в Україні: стан, проблеми, перспективи», «Про підсумки парламентських слухань «Інформаційна політика України: стан і перспективи», «Про парламентські слухання «Суспільство, засоби масової інформації, влада: свобода слова та цензура в Україні» та ін.

Важливе значення щодо правового функціонування ЗМІ на сучасному етапі мають також постанови Кабінету Міністрів України. Вони стосуються різних питань діяльності вітчизняних ЗМІ – «Про реалізацію статей 14 і 16 Закону України «Про державну підтримку засобів масової інформації та соціальний захист журналістів», «Про порядок

оприлюднення у мережі Інтернет інформації про діяльність органів виконавчої влади», «Про затвердження Типового положення про управління у справах преси та інформації обласної, Севастопольської міської державної адміністрації і управління преси та інформації Київської міської державної адміністрації» та ін.

Велике значення для вдосконалення правових засад діяльності вітчизняних ЗМІ має також проведення в Україні судово-правової реформи, яка почалася з 2001 року. Її діяльність спрямована на захист прав людини, забезпечення соціальної стабільності та режиму законності у державі, що має реалізовуватися виключно засобами правового характеру. Перший етап цієї реформи завершили Закон України «Про судовий устрій України», новий Кримінальний кодекс України та пакет законів України, якими було внесено доповнення та зміни до чинного законодавства і таким чином втілено основні найважливіші конституційні вимоги стосовно здійснення правосуддя, закріплені в основних положеннях Конституції України. Верховна Рада України 5 квітня 2001 року прийняла новий Кримінальний кодекс України. Цей документ має своїм завданням, згідно з Конституцією України, охороняти особу, її життя й здоров'я, честь і гідність, недоторканність та безпеку, охороняти права і свободи громадян, державний суверенітет і суспільний лад України, увесь правопорядок від злочинних посягань. Основною функцією Кримінального кодексу, головним його суспільним призначенням є функція захисту найбільш важливих суспільних відносин. Вперше в історії правовідносин у новому Кримінальному кодексі України була введена ст. 171 – «Перешкоджання законній професійній діяльності журналістів». Введення кримінальної відповідальності за перешкоджання законній діяльності журналіста зумовлене необхідністю подальшого розвитку свободи слова відповідно до норм Конституції України. Нагадаємо, що згідно зі ст. 34 Основного Закону кожен має право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб – на свій вибір. Для журналістів поширення інформації – професійний обов'язок [3].

Як бачимо, законодавство України, що регулює інформаційну сферу, достатньо розвинуте. Проте окремі норми раніше прийнятих законів застарівають і не завжди адекватно і повною мірою відповідають реаліям життя, що динамічно змінюється. Інформаційне законодавство потребує свого коригування, адже одним з етапів побудови в Україні розвинутого інформаційного суспільства є вдосконалення інформаційного законодавства як його правового фундаменту, яке відповідало б вимогам політичного, соціально-економічного та культурного розвитку держави, нормам та стандартам міжнародного права, законодавству Європейського Союзу та Ради Європи. Усвідомлюючи необхідність вдосконалення законодавчої бази, з метою реалізації конституційних прав громадян на свободу слова та інформаційну діяльність, на поширення інформації та захист інформаційних ресурсів в інтересах гарантування інформаційної безпеки, наприклад, лише одним Держкомінформом протягом 2002 року було розроблено 17 законопроектів, 16 проектів постанов та розпоряджень Кабінету Міністрів України та 3 проекти указів Президента України.

Важливе місце в цьому напрямі посідає Концепція національної інформаційної політики України (проект), яка повинна стати стратегічним документом інформаційної галузі нашої держави. Концепція стала результатом пошуку оптимальної форми надзвичайно складних інформаційних відносин між громадянами, суспільством і державою. Структурно документ побудований за розділами, які присвячені всім складникам інформаційної сфери: ЗМІ, новітнім інформаційним технологіям, видавничій, музейній, архівній та бібліотечній справам, кінематографії, рекламній, виставковій та

науково-просвітницькій діяльності. Окремий розділ присвячено засадам інформаційної безпеки.

Концепція є стратегічним планом розвитку української інформаційної сфери і визначає основні напрями, засади та принципи національної інформаційної політики та механізм її реалізації. Вона має на меті створення умов для побудови в Україні розвинутого інформаційного суспільства як органічного сегмента глобального інформаційного співтовариства, забезпечення розвитку інформаційного простору, модернізацію інформаційної інфраструктури, інформаційних і телекомунікативних технологій, ефективного формування та використання національних інформаційних ресурсів, окреслення пріоритетів розвитку інформаційної сфери.

Документом визначаються основні напрями інформаційної політики: забезпечення конституційних прав громадян на свободу слова та діяльності в інформаційному просторі України, недопущення втручання у зміст та внутрішню організацію інформаційних процесів, створення розвинутої інформаційної інфраструктури; збереження та ефективного використання державної та комунальної власності на підприємства та установи, які є об'єктами стратегічного значення, створення умов для розвитку та захисту прав суб'єктів права всіх форм власності на об'єкти національного інформаційного простору, розвиток ринку інформаційних ресурсів тощо; створення умов для своєчасного, якісного і ефективного інформаційного забезпечення громадян, органів державної влади та місцевого самоврядування; адміністративний, технічний, правовий захист вітчизняного інформаційного продукту; додержання принципів Європейської конвенції з прав людини та основних свобод, інтеграція України у світовий простір та інші напрями.

У Концепції містяться засади державної політики щодо ЗМІ, яка спрямована на вдосконалення правового поля функціонування ЗМІ, забезпечення вільного доступу всіх політичних сил (у тому числі опозиційних) до ЗМІ, недопущення цензури, захист як журналістів, так і громадян, установ і організацій від зловживань працівників ЗМІ, забезпечення прозорості в діяльності ЗМІ, запобігання зловживанню правом на свободу інформації, упорядкування національного телерадіоєфіру, збалансування інтересів усіх мовників, забезпечення відкритості процедури ліцензування їх діяльності, розвитку ринку інформаційних продуктів і послуг, утвердження принципу пріоритетності вітчизняного виробника інформпродукту та ін.

Прийняття та реалізація Концепції національної інформаційної політики стане одним із головних чинників забезпечення свободи слова в країні, зростання ролі засобів масової інформації у сфері соціально-культурного розвитку держави, створення передумов побудови громадянського демократичного суспільства.

На подальший розвиток правових засад діяльності ЗМІ України мали вплив Закон України «Про внесення змін до законодавчих актів України з питань забезпечення та безперешкодної реалізації права людини на свободу слова», а також Постанова Верховної Ради України «Про парламентські слухання «Суспільство, засоби масової інформації, влада: свобода слова та цензура в Україні», які були проведені 4 грудня 2002 року. На них було проаналізовано проблеми та ситуацію, що склалася у сфері діяльності засобів масової інформації, їх роль і місце у взаємовідносинах між владою та суспільством. Було зазначено, що відсутність достатніх, у тому числі й законодавчих, умов для виконання ЗМІ функцій інформування, громадської критики й контролю, а також налагодження процесу комунікації між усіма складовими частинами суспільства; відсутність умов для економічної незалежності ЗМІ; неконституційне управління інформаційним простором з боку органів державної влади є основними передумовами обмеження конституційних

прав громадян на свободу думки і слова, на вільне вираження поглядів і переконань та застосування в системі українських засобів масової інформації прямої та опосередкованої цензури, хоч це беззастережно заборонено Конституцією України та інформаційним законодавством.

В Україні склалася загрозлива ситуація у справі забезпечення основних прав та свобод людини й громадянина на отримання повної, неупередженої інформації та забезпечення права журналіста на вільне, без зовнішнього тиску виконання своїх професійних обов'язків, що зумовлено запровадженням політичної цензури. Засоби масової інформації втрачають належні їм у демократичному суспільстві функції посередника між владою та суспільством, перетворюються на знаряддя політичного впливу та маніпулювання [4, с. 464].

Відповідно до такої ситуації Верховна Рада України вказала на недопущення практики позасудового закриття засобів масової інформації та припинення мовлення телерадіоорганізацій, застосування заходів впливу на ЗМІ шляхом перешкоджання їхній діяльності, зокрема, у процесі видання та розповсюдження друкованих видань, на забезпечення рівності прав і можливостей для створення і функціонування засобів масової інформації всіх форм власності, забезпечення ефективних антимонопольних норм діяльності усіх суб'єктів інформаційного ринку.

Також було запропоновано Верховною Радою України дати законодавче визначення поняття «політична цензура» та передбачити відповідальність за застосування цензури до ЗМІ та журналістів з боку службових осіб органів державної та місцевої влади; запровадити у вітчизняне законодавство загальноєвропейські принципи журналістської діяльності, а також дотримання нормативних документів, професійних і етичних норм, прав власників і керівників ЗМІ, журналістів і творчих працівників через обов'язкове укладання трудових угод [5, с. 167].

Вказано було також на необхідність вдосконалення законодавства про захист честі й гідності з метою недопущення використання судових позовів до засобів масової інформації та журналістів за їхню професійну діяльність; встановлення додаткових гарантій реалізації трудових прав працівників ЗМІ, зокрема, в частині регулювання договірних відносин між власником (органом) і працівником, порядку звільнення працівників тощо.

Крім цих питань, Верховній Раді України було запропоновано найближчим часом розглянути проект Концепції роздержавлення засобів масової інформації України; створити законодавчі передумови для забезпечення економічної незалежності засобів масової інформації, зокрема, шляхом скасування необґрунтованих обмежень на здійснення рекламної діяльності; переглянути механізм та порядок надання державної підтримки ЗМІ з метою забезпечення рівних умов діяльності засобів масової інформації різних форм власності; переглянути правила акредитації представників ЗМІ при органах державної влади шляхом запровадження повідомлювального принципу акредитації; внести зміни до законодавства з метою усунення подвійного ліцензування телерадіоорганізацій шляхом скасування вимоги отримання ліцензії на використання радіочастотного ресурсу; вдосконалення механізмів регулювання ліцензійних процедур, виходячи з принципів прозорості та об'єктивності прийняття рішень [6, с. 271-274].

Висновки. Реалізація згаданих вище рішень Верховної Ради України, розв'язання владними структурами основних питань, пов'язаних з правовими аспектами функціонування вітчизняних ЗМІ, утвердження свободи слова, соціальним захистом журналістів, надасть можливість вітчизняним засобам масової інформації дійсно

сформуватися в державі як «четвертій владі», розвиватися й утверджуватися на засадах демократії, гласності та плюралізму.

Список використаних джерел

1. Закон України «Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007-2015 роки» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [/http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/537-16](http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/537-16).
2. Кафарський В. Нація і держава: Культура, Ідеологія, Духовність [Текст] / В. Кафарський; Прикарпатський ун-т ім. Василя Стефаника. – Івано-Франківськ: Плай, 1999. – 336 с.
3. Конституція України (Із змінами, внесеними згідно із Законом № 586-VII від 19.09.2013) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.
4. Наукові доповіді та повідомлення III Всеукраїнської соціологічної конференції / Соціологічна асоціація України, Інститут соціології НАН України. За ред. М. О. Шульги, В. М. Ворони. – К., 2003. – С. 463-467.
5. Політологічний енциклопедичний словник [Текст] / Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України; упоряд. В. П. Горбатенко; за ред. Ю. С. Шемшученко та ін.-2-е вид., доп. і перероб. – К.: Генеза, 2004. – 736 с.
6. Припхан І. І. Свобода слова та захист суспільної моралі: нормативно-правовий аспект / І. І. Припхан // Конституційно-правовий статус людини і громадянина в Україні: матеріали наук.-практ. конф., присвяченої 60-річчю проголошення Загальної декларації прав людини, (Івано-Франківськ, 28 лист. 2008 р.) / під. ред. В. І. Кафарського. – Івано-Франківськ, 2008. – С. 268-275.

Бойчук И. В. Правовая регламентация функционирования средств массовой информации в Украине

В статье анализируются основные принципы государственной политики, касающиеся средств массовой информации. Основной акцент делается на усовершенствование правового пространства их функционирования, а также создание условий для прозрачности и открытости работы журналистов, недопущении цензуры, их социальной и правовой защиты. Именно это поможет утверждению в Украине настоящих принципов демократии.

Ключевые слова: демократия, гласность, свобода слова, информация, конфиденциальность, цензура, конституция, закон, Верховный Совет.

Boychuk I. V. Legal regulation of mass media in Ukraine

The article analyses the main principles of state policy in terms of mass media. It is predominantly focused on improvement of legal framework of their functioning, and also on creation of conditions for transparency and openness of work of journalists, their social and legal defense, exclusion of censorship. This exactly will help consolidation in Ukraine of real principles of democracy.

Keywords: democracy, openness, freedom of speech, information, confidentiality, censorship, constitution, Supreme Council.

